

Илија Велев

Институт за македонска литература

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

ilijavelev@yahoo.com

СЛОВЕНСКА ХИМНОГРАФСКА АНТОЛОГИЈА ВО СОСТАВОТ НА СКОПСКИОТ ПРАЗНИЧЕН МИНЕЈ ОД ПОЧЕТОКОТ НА XIII ВЕК

Развојот на словенската химнографска книжевнопоетска и црковно-музичка традиција изворно проникнал преку богослужбената и просветна дејност на св. Константин-Кирил и Методиј, а доследно се продолжила од нивните ученици и следбеници св. Климент, св. Наум, Константин Презвитер и подоцнежните продолжувачи во Охридската духовна и книжевна школа во Македонија. Оригиналното (непреводно) словенско химнографско творештво спонтано се надоврзало на самиот почеток од преведувањето на византиските литургиски зборници со црковнопоетска содржина, кое како процес го почнале горенаведените сесловенски просветители во периодот на IX–X век за потребите на словенското богослужење и просветителство. Во тој период византиската химнографија веќе го типологизирала разновидниот структурен мозаик од кратки и посложени песнопеења преку творештвата на најталентираните химнописци, при што во богослужбената практика канонски биле стандардизирани и поединечните потжанровски црковнопоетски видови и форми. Истовремено веќе биле и богослужбено структурирани типологиите на жанровски специјализираните зборници од видот на стихирарите, тропарниците, кондакарите, каноникот, ирмологиите и сл. (Велев 2005: 75–79). Притоа веќе се воспоставила и литургиската структурна основа, врз која се воспоставила и традицијата на литургискиот зборник октоихот – а кој ги регламентирал црковновоспевните и модалните параметри на богослужбените практикувања (Поп-Атанасов 2000). Следеле формирањата на богослужбените празнични циклуси подредени низ

целата црковна година од 1 септември до 31 август, а притоа се систематизирало и разновидното химнографско творештво преку типологизираниите литургиски зборници од видот на триодите и минеите (Кожухаров 2004: 16–17). Впрочем, најраните старословенски преводи на византиските литургиски зборници и химнографски состави ја поттикнале и појавата на оригиналното словенско химнографско творештво, секако доследно следејќи го изворниот византиски структурно-богослужбен и поетскотворечки образец. Оригиналото словенско химнографско творештво ги збогатувало богослуженијата со нови состави за општохристијанските празнувања и светители, но се посветувале и на истакнатите словенски светителски протагонисти – како и на одделни локални светители. Словенското оригинално химнографско творештво сè почесто почнало да се застапува со преписи и во содржините на литургиските зборници, а пред сè во октоихот, триодот, минејот, требникот и сл. (Поп-Атанасов 2007: 10–17; Велев 2014: 417–426).

Структурната еманципација на оригиналното словенско химнографско творештво во богослужбената и во ракописната книжевна и писмена традиција изворно може да се проследува во преписите од XII и XIII век, па наваму. Воспоставената примена на ваквиот словенски богослужбен и книжевен процес ја среќаваме во зачуваниот *Скојски ѝразничен минеј* од почетокот на XIII век, а кој се наоѓа во ракописната збирка на Софиската народна библиотека под бр. 522 / стар инв. бр. 468/ (Цонев 1923: 52–53). Овој македонски словенски ракопис досега ги има побудено истражувачките љубопитства на поголем број палеослависти од различни славистички центри: на почетокот како значаен писмен споменик во чија основа се одразуваат пораните старословенски јазични, правописни или палеографски развојни карактеристики, а во 3-те децении наназад и како текстуално структуриран литургиски зборник со застапен најголем број преписи на оригинални словенски химнографски состави.¹

Импозантниот број со евидентирани преписи на творби од оригиналната словенска химнографија го определуваат Скопскиот праз-

¹ Поцелосно проучување на Скопскиот празничен минеј како целосен ракописен кодекс изврши Радослава Станкова (2007: 131–144), а пропратно како истражувачки извори служат уште описот на Бењу Цонев (1923: 52–53), како и некои археографски каталожни прегледи (Каталог 1976: бр. 54; Христова, Караджова и Икономова 1982: 31, бр. 37; Велев, Макаријоска и Црвенковска 2008: 64, бр. 26; Поп-Атанасов 2017: 84–85, бр. 68; Велев 2022: 152, бр. 1 и др.).

ничен минеј како ракопис во чиј состав е застапена еден вид *словенска химнографска антологија*. Истовремено изборот на препишаните оригинални словенски творби ја одразуваат богослужбената и книжевната традиција која почнала да се развива во Светиклиментовата Охридска химнографска школа на преминот од IX во X век. Според богослужбената и текстолошката структура овој ракописен литургиски зборник му припаѓа на типот *ѿразничен минеј*, кој истовремено се нарекува уште *мал минеј*, *антологион* или *цвеѿник*, односно *ѿрефологиј*. Тој се користи при богослужбата на Господовите и на Богородичните празници, како и на празниците посветени на поважните општохристијански светители. Токму од тие причини овој зачуван ракопис претставува и своевидна *химнографска антологија*, чиишто застапувани песнопеења главно се преземени од службениот месечен минеј и се подредени по деновите од месеците за богослужбено празнување (Велев 2014: 299). Структурниот тип на литургискиот зборник наречен празничен минеј активно се препишувал и во средновековната македонска книжевна традиција, која изворно проникнала од Охридската духовна и книжевна школа (Поп-Атанасов 2007). Таму структурата на празничниот минеј добивала и сопствен содржински развој преку дополнувањата со преписи од оригиналните словенски химнографски творби, а меѓу кои се застапувале и делата од св. Кирил и Методиј како и богослужбените песнопенија посветувани на нивниот светителски култ.

Датирањето на *Скојскиоѿ ѿразничен минеј* се определува од почетокот на XIII век, а називот го добил поради неговото потекло од Скопско – т.е. се наоѓал во ракописниот трезор на Скопската митрополија, од каде што при црковното присуство на Бугарската егзархија бил однесен во Софија. За жал, ракописот е зачуван без почеток и крај, на само 284 пергаментни листови. Напоменуваме дека во описот на ракописот кој го извршил Бењу Цонев се навело дека неговиот кодекс содржи 279 пергаментни листови (Цонев 1923: 52). Подоцна се идентификувал уште еден откинат кватерниот, со чие дополнување ракописот се комплетираше во сегашната состојба во обем од 284 листови. Од почетокот на ракописот веројатно се откинати листовите од првите 6 кватерниони, зашто зачуваниот текст почнува од 7-миот кватернион – со дел од почетокот на *Службаѿа за ѿразникоѿ Воздвижение на св. Крсѿ (Крсѿовден)* под 14 септември. Од крајот на Скопскиот минеј е откинат и исчезнат многу поголем дел, при што

на последниот л. 284б е преписот со завршената прва песна од Канонот на *Службаѿа за св. Јоан Боџослов* под 8 мај. Тоа упатува на констатацијата дека недостасуваат поголем број листови со преписи на химнографски состави сè до крајот на месец август, кога и завршува црковната година. Односно, од крајот се откинати преписи на химнографски состави наменети за повеќе од три и пол месеци. Исто така отсуствуваат листови од внатрешноста на ракописот, каков што е евидентиранiot пример во кватернионите 31, 33 и 34 кои содржат по 7 листови, 38-миот содржи 4 листови, а 39-тиот има 6 зачувани листови (Станкова 2007: 132). Форматот на пергаментните листови изнесува 275 x 200 мм, пишувани со наизменично ситно, средно и покрупно уставно писмо од идентификувани околу 9 пишувачи – од кои тројца биле главни писци (Поп-Атанасов 2001: 27).

Правописот во ракописот е јусов (со употреба на четирите носовки: **Ѫ**, **ѫ**, **Ѭ** и **ѭ**) и двоеров (со доминирање на малиот ер **Ѣ**, во однос на големиот ер **Ѥ**). На места доаѓа до мешање на носовките во определени позиции, како и до вокализација на двата ера од македонски правописен тип: **Ѥ** > О и **Ѣ** > Е. Следствено и јазикот на кој е пишуван ракописот се определува дека е одраз на македонската јазична редакција од периодот на почетокот на XIII век. Подробната ортографска анализа на текстот упатува на согледбата дека дошло до мешање на **Ѣ** и **И**, како и на **Ѥ** со **Ѧ** – која евидентирана појава се поврзува со пораните кирилични транслитерации од глаголичките изворни текстови. Тоа упатува на констатацијата дека препишувањето на Скопскиот празничен mineј веројатно се изведувало од глаголичка предлошка или протограф (Кожухаров 2004: 46; Поп-Атанасов 2017: 84–85). Притоа и заклучуваме дека овој исклучително значаен ракопис од почетокот на XIII век претставува директен пренесувач на изворното кирилومتодиевско и светиклиментовско богослужбено и творечко искуство, воспоставено во Охридската духовна и книжевна школа.

Патем ќе напомниме дека ракописот содржи скромна илуминација, во која доминира монохромната обоеност со боја на цинобер. Посебно се истакнува формата на иницијалните букви, меѓу кои преовладуваат оние со поскромна орнаментика – но се среќаваат и иницијали со збогатени фигуративни и орнаментални форми. На крајот од службите се застапени уште орнаментирани заставки и цртани ракофатки. Се констатира дека во Скопскиот празничен mineј преовладува геометриско-растителниот стил на илуминација кој е типичен за

постарите ракописи од крајот на IX до почетокот на XI век (веројатно под влијание на неговата предлошка). Но, истовремено се евидентира и мешањето на византиските со народно-фантастичните елементи типологизирани во времето кога се одвивало и препишувањето на ракописот (Петровска-Ѓорѓевска 2022: 84–92).

Во конкретниот случај, за нас е повпечатливо што Скопскиот празничен минеј истакнува мошне специфични карактеристики на структурно-содржински план. Во тој контекст напоменуваме дека над сè токму во овој зачуван ракописен минеј се претставиле поспецифичните химнографски структури, кои изворно се типични за постарата развојна фаза на старословенската литургија од кирилометодиевскиот и светиклиментовиот период. Подеталната анализа на богослужбената структура во преписот на ракописот упатува на сознанието дека архаичната текстолошка основа ги истакнува изворните остатоци од Солунската западновизантиска литургија, која се практикувала во охридската духовна диецеза сè до враќањето на византискиот црковен протекторат во Македонија по падот на Самуиловото словенско владетелство во 1018 година (Пентковский, 2007: 19).² Особено ваквиот литургиски слој порепрезентативно го среќаваме во идентификуваните преписи на словенските оригинални химнографски творби, а кои се поврзуваат со Охридската химнографска школа. Извесна изнијансирана податливост на тој план во текстолошката структура може да се идентификува и во преписите на химнографските состави кои го одбележуваат богослужбеното празнување на ранохристијанските општохристијански светители. Треба да се има предвид дека примесите од архаичната солунска литургиска структура понагласено се застапени во Скопскиот празничен минеј, а помалку се идентификуваат оние од Константинополскиот календарски типикон – кој почнал да се распространува од IX до X век и сè до првото згаснување на Византија во 1204 година (Сергий 1901: том I, 143). Подолг период, па дури и по враќањето на византискиот државен и црковен протекторат во Македонија од 1018 година натаму, втемеленоста на Светиклиментовата словенска богослужбена традиција едноставно важела како тешко пробивен бедем за навлегување на Константинополската источновизантиска литургија – и покрај тоа што таа се форсирала од

² Напоменуваме дека во основата на Плисковско-преславската химнографска традиција во Бугарија на преминот од IX во X век се усогласувале обрасците на т.н. Константинополска источновизантиска литургија, различно од Светиклиментовата Охридска химнографска школа (Поп-Атанасов 2020: 49).

страна на поставуваните охридски архиепископи по род Византијци. Поради ваквите причини почнале да се составуваат византискогрчки житиеписни и химнографски состави посветувани за празнувањата на најдоследниот Кирилومتодиев ученик и следбеник св. Климент Охридски. Тие требало дополнително да послужат за да се регрутира словенската паства кон византискиот богослужбен протекторат во дијецата на Охридската архиепископија (Велев 2017: 123–138).

Ова прашање заслужува пошироки структурни и текстолошки истражувања во прилог на согледбите за состојбите во оригиналните словенски химнографски состави од Охридската химнографска школа, наспроти оние кои ги составиле византиските охридски архиепископи како што биле Теофилакт, Хоматијан, Кавасила и др. Посебно истражувачко внимание треба да се посвети и на приспособуваната трансмисија при подоцнежните преписи на оригиналните словенски химнографски состави кон подоцнежните литургиски реформирани зборници.

Содржинската анализа на застапените химнографски состави во календарската структура на Скопскиот празничен минеј ја истакнува и неговата автентична текстолошка еманципација, што го претставува овој зачуван литургиски зборник како автентичен извор за согледување на состојбите во Охридската духовна и книжевна школа по првото згаснување на Византија во 1204 година. Зачуваната автономна јурисдикција на Охридската архиепископија при наведените историски услови ја одразува и календарската хиерархија во Скопскиот празничен минеј, во чија содржина се вклучиле преписи на служби наменети за *ѿрв* и *виѿор ранѿ* на богослужбени празнувања. Притоа во календарските празнувања од *ѿрвиоѿи ранѿ* се вклучени преписи на служби посветени за Господовите и за Богородичните празници, празнувања за св. Јоан Крстител Претеча, како и за ангелскиот празник Собор на Архангел Михаил. Во календарското празнување од *виѿориоѿи ранѿ* се вклучени преписи на служби посветени за апостолите, старозаветните пророци, старозаветните патријарси, поистакнатите ранохристијански маченици, општохристијанските жени-маченички, преподобните, светителите, чудотворците и за св. бесребреници Козма и Дамјан.³

Сепак, она што го право автентичен и посебно карактеристичен Скопскиот празничен минеј од почетокот на XIII век во однос на дру-

³ Во тој поглед укажуваме и на содржинската анализа на овој ракопис, која ја изврши Радослава Станкова (Станкова 2007: 133–134).

гите зачувани истородни словенски кодекси е застапувањето на најголем број преписи од оригинални словенски химнографски дела, а чии автори биле св. Кирил и Методиј, св. Климент Охридски, евентуално св. Наум Охридски, Константин Презвитер и други нивни анонимни ученици и следбеници од Охридската духовна и книжевна школа.

При подробното истражување врз текстолошката структура на зачуваниот дел од Скопскиот празничен минеј ние евидентиравме дури 12 преписи со оригинални словенски химнографски творби.⁴ Напоменуваме дека токму застапениот идентификуван репертоар со преписи од оригиналното словенско химнографско творештво, изворно го репрезентираат антологискиот преглед на Охридската химнографска школа развиена во Македонија.

Во продолжение го предаваме прегледот со идентификуваните 12 преписи на оригиналните словенски химнографски творби, а кои ги подредуваме календарски – исто како што се распоредени и во зачуваната содржина на Скопскиот празничен минеј:

1. На л. 236–296, под 26 октомври е преписот на Службата за св. вмч. Димитрија Солунски, во чијшто структурен состав од песнопеења на л. 26а–28б е поместен оригиналниот словенски *Канон за св. вмч. Димитрија Солунски*, напишан од св. Методиј Солунски;

2–3. На л. 346–456, под 8 ноември, во Службата за св. архангели Михаил и Гаврил вкрстено се застапени преписите на два *Канони за Архангел Михаил* (на л. 376–446), од кои: првиот се поврзува со творештвото на св. Климент Охридски (а постојат обиди евентуално да му се припише авторството на св. Наум Охридски), додека пак за вториот – постои запишано сведоштво во фразовиот акростих дека го составил Константин Презвитер;

4. На л. 61а–69а, под 21 ноември, во Службата за празнувањето на Воведение Богородично (Света Причеста) е застапен препис како втор вкрстен *Канон за Воведение Богородично* со акростих (л. 63а–68а), чијшто автор е анонимен химнописец од редот на Охридската химнографска школа во IX–X век;

5. На л. 69а–74а, под 25 ноември се евидентира Служба за св. Климент папа Римски придружен со споменот за св. Петар патријарх Александриски, а на л. 70а–73б е преписот на *Каноној за св. Климентј ѱапа Римски* на 8-ми глас. Подредувањето и на овој препис во

⁴ При истражувањата го користевме дигиталниот факсимил на изворниот ракопис: <http://digital.nationallibrary.bg/DWWebClient/IntegrationViewer.aspx?DWSubSession=33&v=1796>

12. На л. 244а–246а, под 27 јануари се препишал *Каноној за Пренесување мошѿиѿе на св. Јован Злаѿоустѿ* со фразов акростих од анонимен автор, а кој му се припишува и на св. Наум Охридски;

Застапените оригинални словенски химнографски творби во Скопскиот празничен mineј календарски почнуваат со преписот на *Каноној за св. вмч. Димитрија Солунски* од авторот св. Методиј Солунски. Имено, на л. 236–296 и под 26 октомври е преписот на *Службаѿа за св. вмч. Димитрија Солунски*, во чијашто структура од песнопеења меѓу листовите 26а и 28б е застапен наведениот словенски Канон во авторство на споменатиот сесловенски просветител. Треба да се истакне дека оваа словенска химнографска творба во структурниот состав на Службата не е придружена со втор вкрстен канон за истиот светител, согласно нејзината богослужбена намена според литургиските упатства на Студискиот типик. Исто така, во Методиевиот канон структурно се застапени уште: еден седален на 2-ри глас по 3-тата песна (л. 26б), како и кондак на 2-ри глас и икос по 6-тата песна (л. 27б). Тоа му обезбедува самостоен богослужбен статус во текстолошката структура на Скопскиот празничен mineј, со кој требало да се празнува култот на св. Димитрија Солунски на 26 октомври (по стар црковен календар).

Уште во 60-тите години на XIX век рускиот палеославист Александар Василевич Горски го идентификувал за првпат словенскиот *Канон за св. вмч. Димитрија Солунски*, согледувајќи дека е различен од византиските химнографски песнопеења посветени на истиот светител (Горский 1865: 271–284). Оттогаш и сè до современата славистика, бројни познати научни имиња се имаат задржувало на *Каноној за св. вмч. Димитрија Солунски*, истакнувајќи различни претпоставки во однос на прашањето: кој бил неговиот автор? Меѓу нив се споменуваат св. Константин-Кирил, св. Методиј, или некој од нивните непосредни ученици и следбеници. Сепак, поопстојните истражувања го зацврстија мислењето дека оваа словенска химнографска творба ја напишал св. Методиј во последните години од неговиот живот, односно во периодот меѓу 882 и 885 година. Во моментите на старечки замор од напорната преведувачка работа врз Светото Писмо и од постојаните конфликти со франечкото свештенство кај него дошле до израз носталгичните изливи за родниот Солун, кој духовно и

творечки ги произнел преку составувањето на Канон и на свечено богослужење во чест на градскиот патрон – св. вмч. Димитрија (†306). Индиректно ваквата констатација се потврдува и во 15-тата глава од *Простѣраноѹ жиѣиѣ за св. Метѣодиј* (Панонски легенди 1970: 78–79). Таму се наведува дека откако го завршил целосниот превод на Светото Писмо на 26 октомври – денот на светителското празнување на великомаченикот Димитрија Солунски, заедно со своите ученици тој отслужил литургија во чест на празнувањето на неговиот спомен и слава. Веројатно и во пресрет на двојниот славенички подвиг се побудила инспирацијата кај св. Методиј да состави оригинална словенска химнографска творба посветена на солунскиот великомаченик св. Димитрија, според која и се одвивала словенската богослужбена прослава на наведениот ден во Житието – 26 октомври. Во тој прилог оди и богослужбената химнографска содржина на дел од *Каноноѹ*, каде што доаѓа до израз авторовата носталгија кон родниот Солун и кон тамошниот храм посветен на светителскиот заштитник на градот (Велев 2016: 145–146). Подеталните структурни, текстолошки и црковномузички истражувачки анализи кон преписите на *Каноноѹ за св. Димитрија* го истакнуваат и тврдењето дека овој словенски химнографски состав бил напишан според образецот на сродната творба за празнувањето на Успението Богородично, а исто така и дека се следела и нејзината црковномузичка мелографија. Притоа и компаративните анализи на овој Методиев канон со другите застапени песнопеења во службите за св. Димитрија индиректно упатуваат на меѓусебно сродни текстолошки и јазични карактеристики. Таквата согледба ги поттикнува и размислувањата за веројатноста дека св. Методиј бил и автор на целата словенска *Служба за св. Димитрија Солунски*, или барем и на некои други песнопеења – кои подоцна се испомешале заедно со химнографските творби за истиот светител од други автори-химнописци. Во досегашните археографски истражувања се откриени 7 преписи од *Каноноѹ за св. Димитрија Солунски* на св. Методиј, кои се пишувале во периодот меѓу XI и XIV век. Напоменуваме дека едно од последните откривања на непознат препис од оваа оригинална словенска творба на св. Методиј направи Ѓорѓи Поп-Атанасов во ракописниот минеј за септември-ноември од 1320/1330 година (на л. 866–876), што се чува во Белград, во архивот на САНУ под бр. 58 (Поп-Атанасов 1988: 13–29; Поп-Атанасов 2001a: 151–160). Преписот на *Каноноѹ за св. Димитрија Солунски*

од св. Методиј во Скопскиот празничен mineј од почетокот на XIII век за првпат го објави Боњу Ст. Ангелов, истовремено проширувајќи ја неговата актуелност во палеославистиката (Ангелов 1958: 23–35). Токму според наведеното објавување од Б. Ст. Ангелов, но компаративно користејќи го и објавениот препис откриен од Ѓ. Поп-Атанасов (САНУ бр. 58), исто така и ние извршивме превод на современ македонски јазик на Методиевиот словенски Канон за св. Димитрија Солунски (Велев 2008: 48–54; Велев 2016: 147–152).

Следните застапени преписи на оригинални словенски химнографски творби во Скопскиот празничен mineј според црковно-календарскиот редослед се двата *Канони за св. арханџел Михаил*, од кои – едниот го напишал Константин Презвитер, а вториот најчесто се поврзува со авторството на св. Климент Охридски. Двата преписи на *Канониџе за св. арханџел Михаил* се застапени во композициската структура на *Службаџа за св. арханџели Михаил и Гаврил* меѓу листовите 346 и 456. Во нејзината структурна композиција меѓу листовите 376 и 446 наизменично се вкрстуваат 9-те песни од двата застапени Канони, а по принципот – песна по песна. По преписите на 3-те песни од двата Канони, на л. 39а следат три седални на 1-ви, 4-ти и на 8-ми глас. Исто така, по 6-тите вкрстени песни на л. 416–42а следат кондак на 2-ри глас и икос на 3-ти глас.

Во досегашните истражувања доминира мислењето дека веројатно првиот застапен *Канон за св. арханџел Михаил* го составил св. Климент Охридски, кој е и автор на *Поучноџо словоџо за св. арханџели Михаил и Гаврил*. Патем и подеталната текстолошка анализа го истакнува впечатокот дека во богослужбено-поетската содржина на ова оригинално словенско химнографско дело постојат примеси со величење на славата и споменот за светителскиот култ на двајцата св. архангели Михаил и Гаврил, на кои и им е посветена Службата. Меѓутоа, при недостаток на какви и да се конкретни изворни сведоштва или акростих за авторството на застапениот прв препис од словенскиот Архангелов канон, сепак не треба да се запоставува и веројатноста тој да бил составен од св. Наум Охридски. Појдовната претпоставка треба да се засновува од фактот дека било вообичаено св. Наум да го сторил тоа за богослужбените потреби при прославата на светителскиот патрон на неговиот истоимен манастир кај Охридското Езеро. Секако дека ваквото размислување може да послужи единствено како поттикнувачки аргумент за да се иницираат дополнителни истражу-

вања и во таа насока, но не и да се прифати како апсолвирана веројатноста св. Наум авторски да го составил првиот застапен препис на Архангеловиот канон во Скопскиот празничен минеј. Евентуалното авторство на св. Климент или на св. Наум на првиот застапен Архангелов канон во Скопскиот празничен минеј заедно со втората истоимена химнографска творба составена од Константин Презвитер, уште еднаш ја потврдува непосредната книжевнотворечка интеракција меѓу овие тројца Кирилометодиеви ученици и следбеници во Охридскиот духовен и книжевен центар.

Од друга страна, пак, многу се појасни согледбите за вториот застапен препис на *Канонот за св. арханџел Михаил*, чие авторство на Константин Презвитер јасно е засведочено во фразовиот акростих. Преписот на Канонот со авторството на Константин Презвитер го откри и го објави бугарскиот химнолог Стефан Кожухаров (1979: 1–2; 1983: 59–62; 2004: 45–59). Оваа оригинална словенска творба е препишана како втор канон во наведената Служба, а името на авторот е откриено во застапениот фразов акростих: **ПИТИ ДОСТВИТ АРХОСТРАТИГ КОНСТАНТИН**. Притоа јасно се препознава извесна „неправилна“ гласовна појава кај два збора во акростихот: **ДОСТВИТ** = наместо **ДОСТОИТ**, како и **АРХОСТРАТИГ** = наместо **АРХИСТРАТИГ**. Обично овие појави од односниот фразов акростих се објаснуваат како грешки, или како замена на тропарите со различна почетна буква при препишувањето на протографот на словенската оригинална творба од Константин Презвитер. Сепак постојат сериозни аргументи дека во конкретниот случај не може да станува збор за која и да е од наведените две грешки. Имено, за нас е посебно интересен случајот во првиот пример со зборот *досѣвиѣ* (наместо *досѣоѣ*) за кој сметаме дека не е појава на таков вид „грешка“, туку е одраз на запишаната изговорена форма на вокалната секвенца *-oi*: при што првиот вокал *-o* пред *-и* се заменил со гласот *-в*. Ваквата архаична интервокална позиција е задржана и во денешните говори во струшко-охридските села, како што се примерите: *чоек > чвек*, *ѣоа > ѣва*, и сл.⁵ Следствено и заклучуваме дека односниот збор во фразовиот акростих *досѣвиѣ* бил запишан како што се изговарал уште во архаичниот старословенски народен говор во извориштето на Охридската

⁵ Ваквата претпоставка на стручен фонолошко-дијалектен план ни беше потврдена како констатација и при нашата дополнителна консултација со македонскиот дијалектолог и балканолог Марјан Марковиќ, за што и при оваа пригода му изразуваме колегијална благодарност.

духовна и книжевна школа, при што и првиот тропар од 4-тата песна започнал со иницијалната буква -в, а не со -о или со -ѡ: „**В**ыше всѣкого ѡма.“ За нас е помала веројатноста дека ваквата интервокална дијалектна изговорна форма се запишала подоцна при препишувањата на оригиналната словенска творба, од едноставна причина што станува збор за содржина во фразовиот акростих и истата би требало изворно да е пренесена од авторскиот протограф на Константин Презвитер. Исто така со сигурност не може да се тврди дека дошло до своевидна „грешка“ и при препишувањето во акростихот на зборот **архостратиг** (наместо **архистратиг**), кога првата буква на третиот тропар од 5-тата песна почнува со -ѡ (-о) наместо со -и: „Ѣвѣдѣ и напасти арх^ѡле сла^ѡвѣ.“ Уште Ст. Кожухаров ја исклучи можноста дека било грешка препишувањето на зборовната форма **архостратиг** претставена со фонемата -о наместо со -и, објаснувајќи го тоа дека со таквиот вид истиот збор се среќава пишуван и во некои од пораните зачувани словенски ракописи (Кожухаров 2004: 47). Во однос на застапените песнопеења во структурата на сите песни од Канонот треба да се нагласи дека во секоја од нив има по четири тропари, со исклучок во 9-та песна – која била проширена со дополнителен петти тропар за да се застапи и последната буква од името на авторот Константин.

Натаму за напоменување е и тоа дека анализата на химнографската содржина во *Канонот за св. архангел Михаил* ги поттикнува истражувачите за да идентификуваат какви и да се изворни податоци за химнописецот Константин Презвитер, или епископ Константин (Преславски, односно Брегалнички). Имено, кога во Канонот се имаат предвид воспевните места за чудата на св. архангел Михаил и за чудотворствата на неговите мошти во борбата против паганските безбожества, тогаш се претпоставува дека конкретната оригинална словенска химнографска творба била напишана за богослужење во храм посветен на овој виш ангел и архистратиг на небесните воинства. Во тој контекст бугарските палеослависти едногласно претпоставуваат дека веројатно станувало збор за манастирот, во кој духовно се повлекол кнезот Борис – Михаил по напуштањето на владетелскиот престол во 889 година. Но таквите претпоставки во палеобугаристиката ние ги толкуваме како непотврдени обиди со цел за да се „истакне“ улогата на химнописецот епископ Константин во издигнувањето на Преславскиот духовен и книжевен центар по т.н. Преславски собор во 893 година. Меѓутоа, во нашите истражувања изнаоѓаме посоод-

ветни аргументи дека ова словенско химнографско дело било напишано за манастирот „Св. архангел Михаил“ изграден од св. Наум на брегот од Охридското Езеро. Непосредниот повод за составување на *Канонот* би можел да е богослужбата во манастирот за време на упокојувањето на св. Наум Охридски (†910). За св. Наум не можело да се посвети химнографска творба веднаш по неговата смрт, па тогашниот брегалнички епископ Константин тоа го сторил во име на славата на духовниот патрон на манастирот св. архангел Михаил изграден од св. Наум Охридски. Кон нашата претпоставка оди во прилог и дел од содржината во последната 9-та песна од Канонот, каде што за себе авторот богослужбено воспева дека му треба време за покајание и опростување на гревовите за спокоен крај, што директно упатува на сознанието дека пишувањето на творбата го вршел во постара возраст, при крајот на својот живот. Натаму во богослужбено-поетскиот вознес се препознава уште авторовата жал и простувањето од својот близок духовен собрат и соработник св. Наум, за кого и самиот навел во *Прологоѿ* кон *Поучиѿелноѿ еванѣлие* дека го поттикнувал да пишува оригинални словенски творби. Впрочем и ваквата претпоставка би била индиректно сведоштво дека брегалничкиот епископ и Кирилومتодиев ученик Константин Презвитер се упокоил по смртта на св. Наум – а веројатно и по св. Климент кој починал во †916 година (Велев 2014: 198–199).⁶ Впрочем и определени ортографски или лингвистички црти на писмото и на јазикот во преписот на овој Канон од Скопскиот празничен минеј упатуваат на текстуален прототип од глаголичката писмена традиција и од архаичната старословенска дијалектна говорна основа, кои се специфичности за Охридскиот – а не за Преславскиот книжевен центар. Овој значаен препис на *Канонѿ за св. арханѣл Михаил* од творештвото на Константин Презвитер го објави Ст. Кожухаров: целосно во расчитана форма, како и во фак-

⁶ Повеќе не треба да има дилеми дека по донесените одлуки на Преславскиот собор во 893 година, кои биле спротивни на изворните сесловенски просветителски идеи од мисионерската дејност на св. Константин-Кирил и Методиј, Кирилومتодиевиот ученик Константин Презвитер го напуштил Преславскиот центар придружувајќи им се на своите соученици во Македонија – каде што станал епископ на обновената од св. Климент словенска Брегалничка епископија. Во Брегалничкиот книжевен центар тој ја продолжил непосредната духовна и творечка соработка со св. Климент и Наум Охридски, реализирајќи го и својот мошне плоден творечки потенцијал на планот на книжевната дејност (Велев 2008: 148–164; 2014: 176–200).

симилна снимка на оригиналниот ракопис – но само до крајот на 6-та песна на л. 41б (Кожухаров 2004: 49–59).⁷

Натаму на л. 61а–69а, под 21 ноември, во Скопскиот празничен минеј е застапен преписот на *Службаџа за ѝпразнувањето на Воведение Боџородично* (меѓу верниците познат и како Света Пречиста), во чијшто состав се евидентира и вториот вкрстен **Канон за Воведение Боџородично** со фразов акростих – кој претставува оригинална словенска творба на анонимен автор-химнописец од редот на Охридската химнографска школа во IX–X век. Песните од овој вториен вкрстен канон во структурата на службата се препишани меѓу л. 63а и 68а. Взаемната богослужбена структура на двата вкрстени канони се поврзува на тој начин што по 3-тите вкрстени песни следат три седални – првиот и вториот на 1-ви глас, а третиот на 4-ти глас (л. 64а), а по 6-тите песни следат заеднички кондак на 4-ти глас и икос (л. 66а). Овој препис на наведенава оригинална словенска химнографска творба го откри бугарскиот химнолог Стефан Кожухаров, а своето истражувачко откритие го сподели со научната јавност во 1979 година во Шумен, на Првата меѓународна конференција по бугаристика. Следеа натамошните негови истражувања кои резултираа уште и со откритие на два нови преписи од истиот идентификуван *Канон за Воведение Боџородично* со фразов акростих: едниот во Зографскиот зачуван дел од Драгановиот минеј од средината на XIII век (сигн. I.e. 9), како и во ракописниот минеј од првата половина на XIV век кој се чува во Руската национална библиотека во Санкт Петербург – сигн. F.p.I.72 (Кожухаров 1983: 59–62; 2004: 80–94). Во сите фази од неговото истражување доминираше истакнувањето на прашањето за содржинското нарушување на *акросџиџинаџа фраза*, која авторски се формирала со почетните иницијални букви на тропарите во составот на 9-те песни од Канонот. Односно, уште при првичното проучување на идентификуваниот препис во Скопскиот празничен минеј Кожухаров го забележал проблемот со структурното нарушување на единството на тропарите во секоја од песните, но се укажа и на извесни лексички варијации во почетоците од некои тропари – а кои заедно придонеле да настане содржинска девијација во самата фраза-акростих. Притоа акростихот во преписот од Скопскиот празничен минеј се расчитува како: **ПРИИМИ ПРИИЧСТА П(И)СИ ВНЕСЈЕНИТ/И ТВОЈЕГО**. Посебно

⁷ Исто така и ние го реобјавивме расчитаниот текст од страна на Ст. Кожухаров, како прилог на изборот од македонското оригинално книжевно творештво создавано во периодот од IX до XVIII век (Велев 2008: 161–164).

се укажува на состојбата со почетокот на петтиот тропар од 8-та песна, на чие место најверојатно бил тропар со иницијалната буква -**И**, а не со -**Т**. Извесно е дека до тоа дошло поради честите преписи на конкретното словенско химнографско дело во изминатите периоди по неговото настанување, при што Кожухаров направи обид да го реконструира содржинскиот фразов прототип на акростихот во следнава форма: **ПРИИМИ ПРИЧИСТЯ ПИНИЕ ПРИНЕСЕНИИ ТВОЕГО** (Кожухаров 2004: 80–81).

На истото прашање за нарушување на акростишната фраза во преписите на словенскиот *Канон за Воведение Богородично* се има задржано во истражувањата и македонскиот палеославист Ѓорги Поп-Атанасов при неговото откривање на преписот во т.н. Братков минеј од 1234/1243 и првата половина на XIV век (Белград, Нова збирка на НБ бр. 647, на л. 1966–199а). Акростихот во овој препис Поп-Атанасов го проследува компаративно со неговата текстолошка состојба во уште други 6 откриени преписи во ракописи од XIII до XVI век,⁸ реконструирајќи го неговиот содржински прототип со фразата: **ПРИИМИ ПРЪЧИСТЯ ПЪНИЕ ПРИНЕСЕНИИ ТВОЕГЪ** (Поп-Атанасов 2001а: 187–189). Според него, пишувачот на вториот дел од Братковиот минеј (или некој од претходните препишувачи на предлошката) се потрудил да ги испочитува структурните принципи на византиската и на словенската химнографија. Во таа смисла се посветило внимание да се зачува извесна структурна симетрија во распоредот на тропарите, по принципот: секоја од 8-те песни да има по четири тропари. На тој начин ја скратил застапеноста на тропарите од 35 на 32, а следствено и ја нарушил содржината на фразата во акростихот (Поп-Атанасов 2001а: 187–188). Досегашните евидентирани преписи на творбата потврдуваат дека нарушувањето на фразата во акростихот се забеле-

⁸ Кај Ѓорги Поп-Атанасов се евидентираат 7 преписи на *Каноноѝ за Воведение Богородично*: Братков минеј во делот датиран од 1234/1243 (Белград, Нова збирка на НБ бр. 647, л. 1966–199а); Празничен минеј од средината на XIII век (Белград, САНУ бр. 361, л. 38а–39б); Трескавечки минеј за ноември од втората –половина на XIV век (Краков, УБ бр. 935, л. 108б–112а); Кратовски минеј за ноември од крајот на XIV век (Белград, УБ Рс 13, непагиниран и единствено поместен под 22 ноември); Минеј за ноември од 1470/1480 година (Белград, САНУ бр. 287, л. 163а–169б); Минеј за ноември од 1550 година (Нови Сад, Матица српска сигн. РР IV 23, л. 151а–155а) и Минеј за ноември од XVI век (Белград, МСПЦ бр. 174, л. 172б–177б). Во тоа истражување Поп-Атанасов ги предава акростишните содржински фрази кај сите наведени 7 преписи, а ги објавува преписите на *Каноноѝ за Воведение Богородично* во Братковиот минеј, Минејот во САНУ бр. 361 и во Трескавечкиот минеј (Поп-Атанасов 2001: 186–221).

жува уште во почетокот на XIII век, а тоа го претставува извесниот дисконтинуитет во однос на изворноста на творбата настанат поради неконтролирањето верно да се следи нејзиниот протограф. Ќе напоменеме уште дека во литургиско-реформираниите минејни состави постојат примери кога овој словенски Воведенски канон почнал да се застапува во службата за 22 ноември, а не за вообичаеното присуство во службата за 21 ноември. Таков е примерот со неговиот препис во Кратовскиот минеј од крајот на XIV век (Белград, УБ Рс 13).

Ортографската анализа на фразовиот акростих недвосмислено ја истакнува неговата поврзаност со глаголички протограф, а над сè се има предвид мешањето на **Ѣ** со **Ѣ**. Тоа индиректно упатува на констатацијата дека конкретната анонимна словенска химнографска творба настанала во периодот кога била актуелна примената на глаголицата во писмената традиција, односно во периодот на IX–X век. Тоа значи дека протографот на анонимниот словенски *Канон за Воведение Богородично* настанал во Охридската химнографска школа. Во тој случај останува неуспешен каков и да е обид за да се тврди дека оваа словенска химнографска творба настанала во Преславскиот книжевен центар (Кожухаров 2004: 80), каде што примената на глаголицата била оневозможена во писмената традиција од византискогрчкото писмо и од новоустроената словенска кирилица.

На л. 69а–74а, под 25 ноември, во Скопскиот празничен минеј е застапен преписот на *Службائيа за св. Клименти ѡаѡа Римски*, на почетокот придружен со наведувањето и на споменот за св. Петар Александриски (†311). Во нејзината богослужбена структура меѓу листовите 70а и 73б се евидентира и преписот на *Каноноѡ за св. Клименти ѡаѡа Римски*, кој е самостоен и не е проследен со друг вкрстен канон. Текстуалната структура на 9-те песни (вообичаено отсуствува 2-рата) ја следат уште: по 3-тата песна има седален на 8-ми глас и восфална стихира (л. 70б–71а), а по 6-тата песна има кондак на 4-ти глас и икос (л. 72а).

Во досегашните истражувања сè уште не се прецизно разјаснети согледбите за потеклото и типологизацијата на химнографското творештво посветено за св. Климент папа Римски.⁹ Меѓутоа, во основа-

⁹ Св. Климент папа Римски се смета за третопоследователен поглавар на Римската епископска катедра, на кое место лично бил ракоположен од страна на неговиот учител св. апостол Петар. Во 100 или 101 година бил погубен во Херсон од римските власти, фрлајќи го на дното од морето потонат со тежок камен околу вратот. Во развојот на христијанското богослужење и проповед неговиот култ нашироко бил

Кирилометодиевиот ученик св. Климент Охридски (Ангелов 1958: 7–18). Но Светиклиментовото авторство на *Каноној* во преписот на Скопскиот празничен минеј изречно го оспори Марија Јовчева, поврзувајќи ја оваа химнографска творба со творештвото на химнописецот Климент Студит и тврдејќи дека нејзината содржина мотивски ја следи византиската традиција за чествување на светителот – а во која не се истакнува култот за пренесувањето на неговите мошти (Јовчева 2005: 66, фуснота 12). Меѓутоа, во нашите истражувања ние ја прифаќаме веројатноста дека извесни тропари и стихирни од преписот на овој *Канон* во Скопскиот празничен минеј се компилирале од химнографската творба на св. Кирил Филозоф: како своевидна текстолошка и структурна еволуција на словенскиот превод при натамошното репродуцирање во ракописната традиција (Поп-Атанасов 2001: 28). Во тој контекст индиректно произлегува и нашето распоредување на преписот на *Каноној* за св. Климент *ѿаѿа Римски* меѓу своевидната словенска химнографска антологија во составот на Скопскиот празничен минеј од почетокот на XIII век.

Натаму, во Скопскиот празничен минеј се евидентираат и преписите уште на три оригинални словенски творби, кои се поврзуваат со претпразнувањето и со празнувањето на Раѓањето Христово: *Циклус со ѿреѿѿпразнични ѿриѿеснеци за Раѓањето Христѿово* од св. Климент Охридски, распоредени во составот на 6-те служби за деновите од 19 до 24 декември; *Циклус со ѿреѿѿпразнични азбучни сѿѿѿѿѿири за Раѓањето Христѿово*, застапен во составот на истите служби за деновите од 19 до 24 декември – кои следат распоредени по секој од 6-те трипеснеци; како и *Канон за Раѓањето Христѿово* од Константин Презвитер за празнувањето на 25 декември.

Исклучително сложената за идентификација словенска химнографска творба *Циклус со ѿреѿѿпразнични ѿриѿеснеци за Раѓањето Христѿово* од св. Климент Охридски за првпат во 1980 година ја откри бугарскиот химнолог Георги Попов во Осоговскиот празничен минеј од првата половина на XIV век (Москва, ДИМ Хлудов бр. 166, л. 36а–42а и л. 45б, 48б–49а, 50а–51б).¹² Подоцна евидентираниот пре-

¹² Натаму следеа афирмативните научни објавувања од страна на Георги Попов, кога со текот на наредните истражувања евидентираше откривање на шест преписи – меѓу кои и оној во Скопскиот празничен минеј од почетокот на XIII век, што е и предмет на нашето истражувачко навраќање. Види: Попов (1981; 1981а; 1982: 3–26); Станчев, Попов (1988: 116–118, 160–169 и 211–219); Попов (1995: 96–114); а најкомплетен преглед е објавен од Попов (2013).

акростихот: **КЛИМЕНТА ПИСНИ. ПРИДПРАЗДНА ХРСТОВОУ РОЗСТ[Е] ОУ ТРИПИСНИА ОСМОГЛАС...** Или, во превод: *Песни на Климентий. Претпразнични трипеснеци за Раѓањето Христово по редоследот на трипеснеците според осмогласието*. Расчитаниот текст на фразовиот акростих впишан во иницијалните букви на тропарите во секој од шесте зачувани претпразнични трипеснеци го редактира Георги Попов, систематизирајќи ги варијантните пореметувања на некои тропари во досегашните 7 зачувани преписи (Попов 2013: 210–345).¹⁴ Инаку и во преписот застапен во Скопскиот празничен минеј се евидентираат неколку отстапувања во фразовиот акростих од Светиклиментовиот протограф: **КЛИМЕНТА ПИСНИ. ПРИДПРАЗДНА ХРСТОВОУ РОЗСТ[Е] ОУ ТРИПИСНИА ОСМОГЛАС...** Всушност, преку впишаната содржина на фразовиот акростих авторски се предаваат основните атрибуции на овој оригинален словенски химнографски циклус: а) засведоченото авторство на св. Климент (*Климента писни*, односно *Песни на Климентий*); б) демонстрирањето на насловот за циклусот; в) жанровската припадност на творбата; г) црковномузичките особености и д) богослужбената намена. Секако дека конкретното авторство на св. Климент Охридски и на оваа химнографска творба посредно се евидентира и според идентичните застапени стилски карактеристики во останатото негово засведочено химнографско творештво.

Во Скопскиот празничен минеј од почетокот на XIII век преписот на овој химнографски циклус со претпразничните трипеснеци за Раѓањето Христови од св. Климент Охридски ја има следнава богослужбена и текстуална структура.

Имено, *Првиот претпразничен трипеснец* мозаично е поместен во составот на службата за на 19 декември меѓу листовите 112а и 113б, а е препишан во текстуална комбинација со трипеснеците за понеделник од седмичниот циклус за претпразнувањето на Раѓањето Христово. Истовремено се констатира и дека богослужбено е комби-

¹⁴ Седумте досега познати преписи во полна или во нецелосна форма на *Циклусот со претпразнични трипеснеци за Раѓањето Христово* од св. Климент Охридски се евидентираат во следниве ракописи: Скопски празничен минеј од почетокот на XIII век (Софија, НБ бр. 522); Осоговски празничен минеј од првата половина на XIV век (Москва, ДИМ, Хчудов бр. 166); Минеј за септември-февруари од почетокот на XIV век (Москва, РДБ, Ундолски бр. 75); Поречки празничен минеј од периодот меѓу 1371 и 1395 година (Москва, ДИМ, Хлудов бр. 164); Празничен минеј од XIV век (Синај бр. 25); Празничен минеј од XIV–XV век (Софија, НБ бр. 523) и Празничен минеј од почетокот на XV век (Софија, БАН бр. 23). Види: Станчев, Попов (1988: 117); Свети Климент Охридски (2008: 209); Попов (2013) и др.

Структурната и текстолошката анализа на Скопскиот празничен минеј покажува дека во составот на истите служби наменети за претпразнично богослужење во деновите од 19 до 24 декември, по секој од 6-те Светиклиментови трипеснеци следат и преписите на исто толку групирани оригинални словенски химнографски песнопеења од *Циклусот со ѿрејѿпразнични азбучни сѣихири за Раѓањето Христово*.¹⁷ Впечатливо е да се истакне дека иницијалните почетни букви од секоја последователна претпразнична стихира го формираат *азбучниот акросѣих* со распоредот на буквите од глаголицата, со напомена дека при процесот на препишувањата во подоцнежните периоди дошло до извесно негово нарушување. Тоа упатува на констатацијата дека овој циклус со групирани оригинални словенски азбучни стихирѣ настанал во Охридската химнографска школа, која ја формирале и ја развивале Кирилометодиевите ученици св. Климент Охридски, св. Наум Охридски, Константин Презвитер и нивните ученици и следбеници. Но досега со сигурност не е утврдено кој е авторот на *Циклусот ѿрејѿпразнични азбучни сѣихири за Раѓањето Христово*. Со поголема веројатност може да се претпостави дека претпразничниот циклус со азбучно подредени стихирѣ бил заедничка авторска партиципација на св. Климент Охридски и на Константин Презвитер. Впрочем и досегашните истражувања покажаа дека овие двајца Кирилометодиеви ученици заедно го создале најголемиот оригинален словенски циклус со песнопеења за празниците Раѓање Христово и Богојавлението. Следствено и составувањето на циклусите со азбучни стихирѣ за претпразненството на Раѓањето Христово и на Богојавление (Крштението Христово) од по 36 песнопеења веројатно биле оригинално дело на овие двајца словенски химнописци. Главно химнографската основа на двата циклуса азбучни стихирѣ го следеле образецот на *Анѣлскиѣ сѣихири* од Роман Слаткопеец,¹⁸ но истовремено тие ги

¹⁷ *Азбучни сѣихири* (или *сѣихови*) претставуваат групирани црковнопоетски строфи во заеднички циклус, чии почетни букви или почетни зборови со називите на буквите последователно го следат алфабетниот азбучен редослед – формирајќи *азбучен акросѣих*: *акросѣиха каѣ алфάβητον; сѣѣры воѣковънѣѣ*. Во словенската богослужбена и писмена традиција се пренеле преку рановизантиските обрасци, творечки составувани од врвните византиски химнописци: каков што бил примерот на циклусот со 24-те стихирѣ распоредени во алфабетен азбучен акросѣих за пеење на 8-те гласови, составени од Јоан Дамаскин и поместени во октоихот за богослужење на велигденската вечерна.

¹⁸ Наречените стихирѣ *анѣлски* претставуваат образец на подобни стихови *Αἱ ἀγγελικάι προπορεύουσθε δυνάμεις...*, во чија основа е содржан циклус од 33 стихирѣ за Раѓањето Христово, обединети со фразов акросѣих во кој е наведено и името на

одразиле и оригиналните творечки карактеристики од Светиклиментовото и Константиновото химнографско творечко искуство.

Во Скопскиот празничен минеј структурната композиција на словенскиот циклус со претпразничните азбучни стихии за Раѓањето Христово не се препишал во целосен последователен редослед, туку одделни песнопеења се издвојувале и во издвоени фрагменти се застапувале на крајот по секоја од 6-те Светиклиментови претпразнични трипеснеци. Преписите на издвоено групирани претпразнични азбучни стихии ги евидентиравме по следниот редослед: Првата група со издвоени стихии е во структурата на службата за 19 декември, на л. 113б–114а; втората е во службата за 20 декември, на л. 120б–121а; третата е во службата за 21 декември, на л. 126б; четвртата е во службата за 22 декември, на л. 132б–133а; петтата е во службата за 23 декември, на л. 137б–138а; а шестата е во службата за 24 декември, на л. 144б. По последната азбучна стихии на истиот л. 144б следат богослужбени *часови* на вечерното претпразненство за Раѓањето Христово, чии преписи завршуваат на л. 152а.

Веднаш по двата претпразнични циклуси со трипеснеците и со азбучните стихии за Раѓањето Христово, под 25 декември и на л. 153а–158а во Скопскиот празничен минеј следи преписот на *Канонот за Раѓањето Христово* од Кирилметодиевиот ученик Константин Презвитер. За првпат во науката оваа оригинална словенска химнографска творба ја откри бугарскиот палеославист-химнолог Георги Попов (1997: 3–17), чии истражувања врз нејзината богослужбена структура и текстологија и натаму се продлабочуваа во наредните негови научни референци (Попов 1998: 3–26; 2007: 298–315 и др.).

Во Скопскиот празничен минеј Константиновиот словенски канон е препишан како вторичен, заедно со преписот на *Канонот за Раѓањето Христово* од византискиот химнописец Козма Мајумски. Песните од византискиот и од словенскиот канон се подредени вкрстено една по една: по првата песна од канонот на Козма Мајумски следи првата песна од канонот на Константин Презвитер – и сè така последователно распоредени сите 9 песни, а вообичаено се испуште-

химнописецот Роман Слаткопеев. По истиот образец и други византиски химнописци составиле подобни песнопеења, како што биле 28-те стихии за Раѓањето Христово на Јосиф Песнописец и 55-те анонимни стихии по редоследот на византискогрчката азбука од Алфа до Омега и обратно – од Омега до Алфа. Впечатливо е да се истакне дека во византиската химнографија само по образецот на еден подобен Αί ἀγγελικάι се евидентираат над 100 стихии со тематика за Раѓањето Христово (Попов 2002: 376).

ни вторите песни. По 3-тите песни, на л. 1536–154а се евидентираат преписите на три седални: првите две на 1-ви глас, а третиот на 4-ти глас. Притоа и по 6-тите песни на л. 1556–156а се застапени преписите на кондак на 3-ти глас и на икос кој содржи три последователни строфи – што се објаснува како поархаична структурна карактеристика во каноните (Попов 1998: 11). Исто така е впечатливо што во песните од византискиот и од словенскиот канон се среќаваат т.н. интерполирани (вметнати) тропари, а за посебно нагласување е што од 1-та и заклучно до 7-та песна во канонот на Козма Мајумски се евидентираат дополнувања со богородични тропари – а кои досега не се идентификувани во грчките печатени минеи. Од таа причина преостанува во некои идни истражувања да се посвети конкретно внимание за потеклото на овие богородични песнопеења. Треба да се напомени и тоа дека структурната и текстолошката анализа на оригиналниот словенски *Канон за Раѓањето Христово* од Константин Презвитер истакнува извесна сродна поврзаност со истоимениот посветен византиски канон на химнописецот Јоан Дамаскин.¹⁹ Сепак, сродноста меѓу нив не докажува каков и да е степен на „парафразирање“ на односната византиска химнографска творба од страна на словенскиот химнописец Константин Презвитер, туку станува збор за негова оригинална словенска химнографска творба посветена на истото празнување за Раѓањето Христово. Имено, евидентно е дека Константин Презвитер составил различен канон за истиот празник од византиските обрасци на Козма Мајумски и на Јоан Дамаскин, притоа манифестирајќи го индивидуалниот црковнопоетски карактер на посебна словенска химнографска творба. Особено тоа го приопштил понагласено во содржината на *фразовиот акростих*, манифестирајќи го индивидуалниот творечки пристап преку *насловувањето* на Канонот, истакнувајќи ја неговата *богослужбена намена* која ја пропратил со *своејто име* како автор-химнописец, а и химнично поентирирајќи со кратко *славословно ѝослание кон Словениите*: **КАНОН НА РОЖДСТВО ХРСТОВО СТОРЕН КОНСТАНТИНОМ ПОПОМ. ХРСТЯ РОЖДЕНА ХВАЛИТЕ СЛОВЕНИ ВСИ ИАКО СНИДЕ Н[А] СПАСЕНИЕ НА[Ш]Е. ЁГОЖЕ РОД ИСТАИ ОПЛОТ[А] НАША**]. Впрочем, наведениот акростих и песнопеењата во *Канонот за Раѓањето Христово* го претставуваат Константин Презвитер како исклучително опитен химнописец, кој преку личното химнографско творештво изворно го продолжувал сесловенското кирилometодиев-

¹⁹ Подетална компаративна анализа меѓу оваа византиска химнографска творба на Јоан Дамаскини и онаа на Константин Презвитер објави Георги Попов (1998: 3–11).

ско просветителство со заветно обраќање кон покрстената словенска паства. Односно, преку оваа негова оригинална творба тој нагласено ја доловувал свечената доживувана атмосфера за прославување на Господовото рождествено празнување преку афирмативниот дух на воспоставената словенска богослужбена и просветна традиција. Токму и преписот на *Канон за Раѓањето Христово* од Константин Презвитер во Скопскиот празничен минеј ја потврдува и неговата задржана актуелност во почетокот на XIII век, како и подоцна преку останатите откриени преписи во XIV и во XV век: во Осоговскиот празничен минеј од првата половина на XIV век (Москва, ДИМ Хлудов бр. 166); во Поречкиот празничен минеј меѓу 1371 и 1395 година (Москва, ДИМ Хлудов бр. 164); во Празничниот минеј од почетокот на XV век (Софија, БАН бр. 23) и др. Истата словенска оригинална химнографска творба од Константин Презвитер мошне рано била пренесена и во руската ракописна писмена традиција преку преписите во Типографските минеи бр. 98 и 130 (Верещагин 1997: 18–36; Попов 1998: 17–26).

Како што е случајот со застапените преписи на оригиналните словенски претпразнични и празнични химнографски творби за Раѓањето Христово, во богослужбената и текстолошка структура на Скопскиот празничен минеј последователно се продолжило и со препишување на истите по вид и жанровски род три химнографски песнопеења – но овојпат за Господовиот празник Богојавление, односно Крштевањето Христово: *Циклус со ѓреѣѣпразнични ѣриѣеснеѣи за Боѣојавление* веројатно од св. Климент Охридски, распоредени меѓу песните на други канони во составот на службите за повечеријата во деновите од 2 до 4 јануари; *Циклус со ѓреѣѣпразнични азбучни сѣѣѣхири за Боѣојавление* во службите за истите денови од 2 до 4 јануари и *Канон за Боѣојавление* со фразов акростих од анонимен автор за на 6 јануари.

Циклусот со ѓреѣѣпразнични ѣриѣеснеѣи за Боѣојавление вообичаено се застапувал во составот на византискиот минеј меѓу песните од каноните на службите за во деновите од 2 до 5 јануари. Во неговата основна структура влегувале претпразнични песнопеења од византиски автори-химнописци Јосиф Песнописец, извесен Георги и други – како и од претпразничниот седмичен циклус чии песнопеења се преработиле според образецот на Претпасхалниот триоден циклус од канони на Козма Мајумски за Страсната/Великата седмица.²⁰ Исти-

²⁰ Георги Попов компаративно ја проследи основната богослужбена и текстолошка структура на *Боѣојавленскиот ѓреѣѣпразничен седмичен циклус со ѣриѣеснеѣи*

от химнографски претпразничен циклус доживеал и оригинална словенска творечка партиципација уште во периодот од дејноста на Кирилometодиевите ученици и следбеници кон крајот на IX и почетокот на X век. Тогашното настанување на оригиналното словенско химнографско творештво имало за цел да се доближи богослужбеното празнување на Богојавление до верското доживување на словенската паства, а истовремено и да се продолжи со афирмацијата на словенското изворно кирилometодиевско просветителство. Веројатно авторот на словенскиот *Циклус со ѿрејѿпразнични ѿријеснеци за Богојавление* бил св. Климент Охридски, за кој е и засведочено во истражувањата дека имал инспиративен афинитет да твори циклуси со претпразнични трипеснеци: (*Климентѿ пасни*, односно *Песни на Климентѿ*). За разлика од него, Константин Презвитер главно се идентификува како автор на циклуси со стихири (Станчев, Попов 1988: 119–120).

Овој исклучително сложен за идентификација оригинален словенски *Циклус со ѿрејѿпразнични ѿријеснеци за Богојавление* за првпат го откри бугарскиот химнолог и палеославист Георги Попов. Имено, при неговиот истражувачки престој во Москва во 1980 година прввремено го идентификувал како препис во содржината на празничниот минеј од XII–XIII век (Москва, Руски државен архив за древни акти бр. 98 од збирката на Московската синодална типографија, фонд бр. 381). Но, во овој идентификуван препис тој ги евидентирал како застапени само првите два од четирите претпразнични трипеснеци кои биле содржани во оригиналниот словенски Богојавленски циклус, каде што го расчитал и почетниот дел од фразовиот акростих. Набргу го идентификувал и вториот негов препис во Скопскиот празничен минеј од почетокот на XIII век (Софија, НБ бр. 522), кога и почнал да ги изложува своите истражувања пред пошироката научна јавност (Попов 1981; 1981a; 1982: 3–26; 1985: 50–51; 2013: 381–492 и др.).

во византиската химнографска традиција, имајќи го предвид неговото застапување во грчките печатени изданија на минејот за јануари (MHNAION 1820; MHNAION 1843). Следствено се констатира дека песнопеењата од Богојавленскиот претпразничен седмичен циклус мозаично се распоредени во составите на службите за повечеријата од 2 до 5 јануари. Притоа, трипеснецот за понеделник и двопеснецот за вторник се вклучени во составот на повечерието за 2 јануари; трипеснецот за среда и трипеснецот за петок се застапени во составот на повечерието за 3 јануари; канонот за четврток е во составот на повечерието за 4 јануари; канонот за сабота е поместен во составот на повечерието за 5 јануари (Попов 2013: 381–394).

Оригиналниот словенски *Циклус со ѿреѿѿразнични ѿриѿѿеснеци за Богојавление* чие авторство му се припишува на св. Климент Охридски е застапен со препис во Скопскиот празничен минеј меѓу песните на други канони во составите на службите од 2 до 4 јануари, меѓу л. 190б и 209а. Впечатливо е што во структурата на двата вкрстени канони од службата за последниот претпразничен ден 5 јануари меѓу л. 211а и 217а не се евидентира препис на словенски претпразничен трипеснец од Богојавленскиот циклус. Поради тоа неговиот препис во Скопскиот празничен минеј содржи три претпразнични трипеснеци од изворните четири кои биле застапени во старословенскиот протограф на Циклусот: *ѿрвиоѿѿ*, *вѿѿориоѿѿ* и *чеѿѿвѿриѿѿоѿѿ* (со напomenа дека недостасува *ѿѿреѿѿѿоѿѿ*). Во литургиската структура секој од нив е вкрстено распореден како троичен трипеснец во комбинации со други два преводни трипеснеци од византискиот циклус со претпразнични трипеснеци за Богојавление.

Притоа, преписот на *ѿрвиоѿѿ словенски ѿреѿѿѿразничен ѿриѿѿеснец* на 1-ви глас е застапен во службата за 2 јануари според следниот редослед: на л. 190б–191а, во првата песна на канонот со ирмос и три тропари; на л. 193б–194а, во осмата песна на канонот со ирмос и четири тропари; на л. 195а, во деветтата песна на канонот со ирмос и четири тропари. Неговите песнопеења се литургиски комбинирани со песните на првиот претпразничен канон на 2-ри глас од Јосиф Песнописец, со трипеснецот за понеделник од Богојавленскиот претпразничен седмичен циклус и со двопеснецот за вторник од истиот циклус. Исто така и во составот на деветтата песна има дополнување со византиски богородичен тропар, кој е надвор од составот на фразовиот акростих.

Преписот на *вѿѿориоѿѿ словенски ѿреѿѿѿразничен ѿриѿѿеснец* на 4-ти глас е застапен во службата за на 3 јануари по редоследот: на л. 197б, во втората песна на канонот со ирмос и три тропари; на л. 201б–202а, во осмата песна на канонот со ирмос и четири тропари; на л. 203а–203б, во деветтата песна на канонот со ирмос и четири тропари. Се забележува и негова литургиска комбинација со песните од претпразничниот канон на 4-ти глас на Јосиф Песнописец, како и со трипеснецот за среда од истиот Богојавленски циклус. Структурната анализа покажува дека во литургиската комбинација учествуваат и дополнувања со два богородични тропари: едниот во втората песна, а

другиот во деветтата песна. Тие не биле дел од првобитниот состав на Циклусот и не учествуваат во формирањето на фразовиот акростих.

Во Скопскиот празничен минеј е пропуштен преписот на *ѿреѿиѿиѿ словенски ѿреѿѿпразничен ѿрѿѿѿеснеѿ* како структурен дел од протографот на Светиклиментовиот Богојавленски циклус. Претпоставуваме дека веројатно во авторскиот оригинал тој бил застапен во службата за на 4 јануари според редоследот: во третата, осмата и во деветтата песна на канонот. Токму и поради тоа, наместо за богослужењето во службата за на 5 јануари да се препишал четвртиот словенски претпразничен трипеснец – него го среќаваме препишан во ракописот како литургиски дел од службата за на 4 јануари. Односно, во службата за на 5 јануари се препишале само преводни трипеснеци од византиската химнографска традиција.

Следствено преписот на *чѣйврѣиоѣи словенски ѣреѣѣпразничен ѣриѣеснец* на 8-ми глас е застапен во службата за на 4 јануари по редоследот: на л. 206б–207а, во четвртата песна на канонот со ирмос и четири тропари; на л. 208а–208б, во осмата песна на канонот со ирмос и последователни пет тропари (од кои, во преписот е пропуштен четвртиот); на л. 208б–209а, во деветтата песна на канонот со ирмос и четири тропари. Во неговата структура се извршила литургиска комбинација со песните од претпразничниот канон на 6-ти глас во авторство на Јосиф Песнописец, а кон четвртата и осмата песна дошло до дополнувања со богородични тропари кои не биле дел од првобитниот состав на Циклусот и кои не учествуваат во фразата на акростишната содржина.

Иницијалните букви од тропарите на претпразничните трипеснеци во словенскиот циклус за Богојавление образувале извесен *фразов акростих*. Георги Попов изврши специјална истражувачка реконструкција за да ја претстави приближно точната оригинална содржина во формираната фраза на акростихот. Пред себе ги имал двата досега познати преписи во Скопскиот и во Московскиот синодален празничен минеј. Токму и според нив тој ја предложи приближно точната содржина на делот во акростишната фраза од првите два претпразнични трипеснеци – а натаму дополнувајќи ја со претпоставената содржина на незачуваниот трет претпразничен трипеснец и со иницијалните букви на тропарите од четвртиот претпразничен трипеснец, кој е зачуван само преку преписот во Скопскиот празничен минеј (Попов 2013: 415–420; 448–492). Следствено тој ја пред-

вања беше констатирано дека евидентиранiot препис на *Циклусот со претпразнични азбучни стихири* претставува самостојна содржинска поетскотворечка реализација во оригиналната словенска химнографска традиција од периодот на Кирилометодиевите ученици св. Климент Охридски, св. Наум Охридски, Константин Презвитер и на нивните следбеници.²² Сепак, според структурата и според црковно-музичкото богослужење словенскиот химнописец го следел византискиот химнографски образец – особено на т.н. *Анџелски стихири* на химнописецот Роман Слаткопеев. Оригиналниот словенски творечки карактер на преписот од овој Циклус се потврдува и преку *азбучниот акростих* кој се гради според редоследот на првите иницијални букви од секоја стихира. Се разбира дека дошло до извесни отклонувања од оригиналниот протограф на словенскиот азбучен акростих зачуван преку преписот во Скопскиот празничен минеј. Но тоа се објаснува како последица на подоцнежната препишувачка инерција на оригиналниот словенски претпразничен циклус со стихири, кога се случувале различни скратувања, приспособувања или литургиски комбинирања на неговата изворна структура и форма. Впечатливо е што во акростихот се следел редоследот и составот на буквите од словенската азбука глаголица, што директно претставува сведоштво дека и оваа оригинална словенска творба настанала во Охридската химнографска школа. Затоа и најчесто нејзиното авторство се поврзува со химнографската дејност на св. Климент Охридски, кој со поголема посветеност настапувал како афирматор на изворната кирилометодиевска словенската писменост.

Натаму, на л. 224а–231а во службата за на 6 јануари, во богослужбената структура на Скопскиот празничен минеј следи преписот на празничниот оригинален словенски *Канон за Богојавление* со фразов акростих од анонимен автор-химнописец. Со него се заокружил комплексниот претпразничен и празничен циклус со песнопеења за богослужбеното празнување за Раѓањето Христово и за Богојавлението. Како што се виде и од горната наша анализа, во двата циклуси се зафатиле преписи од разновидни по жанр химнографски песнопеења: претпразнични трипеснеци, претпразнични азбучни стихири, како и празнични канони.

²² Исто така и Иван Добрев им посвети истражувачко внимание на двата преписи од циклусите на претпразничните азбучни стихири за Раѓањето Христово и за Богојавлението. Види: Добрев (1995: 157–172).

За разлика од преписот на словенскиот *Канон за Раѓањето Христово*, овојпат словенскиот *Канон за Богојавление* е препишан вкрстено, песна по песна како првичен, што значи дека му претходи на преводниот византиски Богојавленски канон на Козма Мајумски – кој е препишан како вторичен. Богослужбената структура на двата вкрстени канона е организирана така што: по 3-тите песни од двата канони, на л. 225б следат преписите на четири седални кои во богослужењето се пеат последователно од 1-ви до 4-ти глас; а по 6-тите песни, на л. 228б се застапени преписите на кондак на 4-ти глас и на икос со две последователни строфи. Истражувањата на Георги Попов покажаа дека двата икоса идентично се совпаѓаат со првиот и вториот икос од полниот состав на кондакот за Богојавление, чијшто автор бил Роман Слаткопеев. Тоа ни дава за право да констатираме дека во преписите од Скопскиот празничен минеј индиректно се одразила поархаичната структурна карактеристика на оригинални словенски канони за Раѓањето Христово и за Богојавлението (Попов 2005: 16–17). За богослужбената структура на словенскиот *Канон за Богојавление* е впечатлива тенденцијата да не се вршат дополнувања на крајот од секоја песна со богородични тропари, а исклучок се примерите со дополнетите два богородични тропара на крајот од осмата и од деветата песна – чии први иницијални букви учествуваат во содржината од фразовиот акростих.²³ Впрочем и текстот со фразата во акростихот на словенскиот *Канон за Богојавление* најдоследно е зачуван преку преписот застапен во Скопскиот празничен минеј, но се разбира дека и тој претрпел сосема занемарливи отстапувања кои настанале како резултат на подоцнежните преписи. Притоа, компаративната транскрипција на застапените буквени форми од фразовиот акростих во другите досега евидентирани преписи,²⁴ приближно ја претставува

²³ Идентичен е случајот и во византиските канони за Богојавление на Козма Мајумски и на Јоан Дамаскин, во чии песни исто така нема дополнувања со богородични тропари.

²⁴ Освен во Скопскиот празничен минеј, словенскиот *Канон за Богојавление* се евидентира уште во најмалку 8 ракописи од XIV и XV век: Празничен минеј од првата половина на XIV век (Москва, ДИМ Хлудов бр. 166); Минеј за декември-февруари од почетокот на XIV век (Софија, НБ бр. 895); Минеј за декември-февруари од првата половина на XIV век (Света Гора, ман. „Св. Пантелејмон“, Тахиаос бр. 11); Празничен минеј од периодот меѓу 1371 и 1395 година (Москва, ДИМ Хлудов бр. 164); Празничен минеј од XIV век (Москва, ДИМ Хлудов бр. 165); Празничен минеј од XIV век (Синајски манастир, бр. 25); Минеј за септември-февруари од XIV век (Москва, РГБ – Ундолски бр. 75); Празничен минеј од XV век (Софија, БАН бр. 23). Види: Попов (2005: 16–20).

и неговата изворна содржина: **БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОЖШТЕ ХРИСТЕ СЛАВИМ**. Поради отстапувањата кај преписот во Скопскиот празничен минеј, таму содржината на фразовиот акростих се зачувала во следната форма: **БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОЖШТЕ ХРИСТЕ СЛАВИМ**. Карактеристично е тоа што кај преписот во Скопскиот празничен минеј во содржината на фразовиот акростих јотуваната графема **Ю** ги заменила **Е** и **ИЖ**. Уште на прв поглед се констатира дека во секоја од деветте песни на Канонот се забележува нерамномерниот број застапени акростиховни тропари, при што: по три имаат првата, третата, четвртата и шестата песна; четири има во петтата и седмата песна; пет има во деветтата песна; а најмногу шест се во осмата песна. Односно: вкупниот број на акростиховни тропари кои го образуваат фразовиот акростих на словенскиот *Канон за Богоявление* изнесува 31.

Текстуалната анализа покажува дека анонимниот словенски химописец на *Канонот за Богоявление* изразил понагласен авторски интегритет во односот кон содржините на песнопеењата. Затоа, пак, на ритмичко-метрички и на црковномузички план тој попрописно се држел до образецот на византискиот *Канон за Богоявление* од Јоан Дамаскин (Попов 2005: 20 и 29–31). Токму и присуството на разновидните структурни, текстолошки и стилски карактеристики во оваа оригинална словенска химнографска творба оневозможуваат попрецизно да се претпостави: кој од Кирилометодиевите ученици би можел да е нејзиниот автор-химописец? Поради тие причини и најпосветениот истражувач на оригиналната словенска химнографија Георги Попов си даде за слобода да претпостави дека составувањето на *Канонот* би можел да настане како резултат на взаемната химнографско-творечка соработка меѓу св. Климент Охридски и Константин Презвитер, со допуштање да не се исклучува и св. Наум Охридски (Попов 2005: 31–32). Сепак, никако не може да се занемари фактот дека еден од нив бил главниот автор, кој ја предводел творечката мобилизација за да се составуваат посложени словенски химнографски циклуси. Со поголема веројатност може да се претпостави дека таквата улога би можел да ја има единствено св. Климент Охридски. Исто така и самото богослужбено структурирање со нерамномерно застапени тропари во песните од Канонот и определените текстолошки карактеристики, заедно упатуваат на попрецизната авторска атрибуција кон личноста на св. Климент Охридски. Во тој контекст, за нас е недвојбено мислењето дека и оваа оригинална словенска творба била творечки создадена во

Охридската химнографска школа. Имено, по Преславскиот собор во 893 година споменатите најдоследни Кирилومتодиеви ученици се повлекле во Македонија, формирајќи ја и афирмирајќи ја Охридската духовна и книжевна школа со изворните сесловенски богослужбени и просветителски идеи на св. Кирил и Методиј.²⁵

Претставувањето на изборот со 12-те творби во словенската химнографска антологија при составот на Скопскиот празничен минеј го заокружуваме со евидентираниот препис на *Каноној за Пренесување мошѿиѿѿѿѿ на св. Јоан Златоуст* со фразов акростих, а од анонимен словенски автор-химнописец. Неговиот препис се наоѓа меѓу л. 244а и 246а од кратката Служба за истото празнување за на 27 јануари (на л. 243б–246б). Преписот на *Каноној* е полн и ги содржи сите девет песни, со вообичаеното отсуство на втората песна. Впечатливо е што по третата песна на л. 244б следи само наведениот седален (без песнопеењето), а по шестата песна на л. 245а исто така само е наведен кондакот – дури и без споменување на икосот. Напоменуваме дека песните во Канонот имаат нерамномерен број на тропари, но почетните иницијални букви во сите од нив учествуваат во содржинското формирање на фразата во акростихот. Притоа, од првата и заклучно со петтата песна нивната структура има по 4 тропари, натаму во шестата, седмата и во деветтата песна се застапени по 3 тропари, а само осмата песна содржи 5 тропари. Преку нив се предава и фразовиот акростих: **ЗЛАТОУСТАГО ПРИНЕСЈЕНИЈЕ МОШЧИИ ПОЈЪ.**

Во досегашните истражувања малку се има посветено внимание на оригиналниот словенски *Канон за Пренесување мошѿиѿѿѿѿ на св.*

²⁵ Од национал-романтичарски идеолошки побуди, во бугарската палеославистика континуирано се прават обиди неаргументирано да се определуваат дејноста и творештвата на Кирилومتодиевите ученици дека се одвивале и во старата бугарска престолнина Плиска, што подразбира во периодот „пред да замине св. Климент во Кутмичевица“. Следствено и составувањето на оригиналниот словенски *Канон за Богојавление* произволно се поврзува со периодот во 886 година, кога Кирилومتодиевите ученици пристигнале во Плиска – зашто наводно, само тогаш и таму можеле заедно организирани да го комплетираат словенското богослужбено химнографско творештво (Попов 2005: 32). Меѓутоа, при тогашните историски процеси во ханска Бугарија не постоеле услови (а ниту и поширока политичка и црковна волја) за да се одвива словенско богослужење и словенско химнографско творење, од едноставна причина што таму христијанството се одвивало организирано од византискогрчкото свештенство и од црковната хиерархија на Константинопол – и тоа на византискогрчки јазик. Дури и по Преславскиот собор во 893 година, Свети-климентовата епископија не се нашла под јурисдикција на Преславската архиепископија – туку останала самостојна во однос на Константинополската патријаршија, но и во однос на папата во Рим (Поп-Атанасов 2020: 45–53).

Јоан Златоустѝ. Творбата богослужбено е наменета за празнувањето на еден од најзначајните црковни отци во ранохристијанскиот период, со која поради неговото творечко ангажирање кон збогатувањето на литургијата, на црковните песнопеења и на богословските поученија се афирмирал светителски култ на „златоустен“, односно на „златна труба“. Конкретно, оваа култна химнографска творба се посветила за празнувањето на денот кога во 438 година биле пренесени неговите свети мошти од ерменското село Комане во Константинопол.²⁶ Во палеославистиката најчесто овој оригинален словенски Канон му се припишува како можно авторство на св. Наум Охридски, имајќи ги предвид определените архаични јазични и правописни форми во химнографскиот текст и во акростихот (Кожухаров 1984: 19–20; Кожухаров 2004: 44). Сепак и натаму останува само како претпоставка авторската атрибуција на оваа оригинална словенска химнографска творба. За нас е впечатливо што уште Георги Попов забележал во Скопскиот празничен минеј дека во почетните 3 стихири од *Службата за Пренесување моштите на св. Јоан Златоуст*, кои им претходат на словенскиот Канон за истото празнување, нивните почетни иницијални букви се **-КЛИ** (Попов 2003: 45).²⁷ Во случајот самото по себе се наметнува прашањето: дали е тоа случајно, или не е? Но, како и да е, би требало да се остави и простор за да се претпостави дека авторската атрибуција на самата служба со канонот за овој празник би можела да се определува и на св. Климент Охридски, иако и ваквиот став не треба да се смета како сигурно точен.

На крајот да заклучиме.

При нашите истражувања констатиравме дека во *Скојскиоѝ ѝразничен минеј* од почетокот на XIII век (Софија, НБ бр. 522) евидентиривме 12 преписи од оригинални словенски химнографски творби, кои заедно ги карактеризираме како еден вид *антиологија на оригинал-*

²⁶ Јоан Златоуст (344–407) бил патријарх во Константинопол, од каде што царицата Евдоксија го протерала и до крајот на животот останал во ерменското село Комане. Чинот на пренесување на неговите свети мошти од Комане во Константинопол се случил во 438 година, како молебено покајание на византискиот цар Теодосиј II за сторениот грев кон светителот од страна на неговата мајка Евдоксија. Моштите му се положили во константинополската црква посветена на светите Апостоли, близу патријаршискиот престол – со кој порано и самиот управувал.

²⁷ За нагласување е тоа што трите споменати стихири не се содржани и во преписот застапен во Празничниот минеј од XII до XIII век, а кој се чува во Москва, во Рускиот државен архив за древни акти бр. 98 од збирката на Московската синодална типографија, фонд бр. 381 (Попов 1999: 17–18).

наџа словенска химноџрафија.²⁸ Напоменуваме дека некои од евиден-тираните словенски химнографски творби се застапени како само-стојни преписи, почесто комбинирани со преводни византиски хим-нографски состави посветени на истото богослужбено празнување. Но други од нив, пак, се интегрирани во претпразнични и празнични богослужбени циклуси за Раѓањето Христово и за Богојавление (од-носно, за Крштевањето Христово).

Литература

- Ангелов, Б. Ст. 1958. *Из старата българска, руска и сръбска литература*. Софија.
- Велев, И. 2005. *Визанџиско-македонски книжевни врски*. Скопје.
- Велев, И. 2008. *Македонска книжевност IX–XVIII век*. Том 1 од 135 томови *Македонска книжевност*, Проект на Владата на Република Македо-нија. Битола: Микена.
- Велев, И., Макаријоска, Ј. и Црвенковска, Е. 2008. *Македонски сџоменици со џлаџолско и со кирилско џисмо*. 2008 – Година на македонскиот ја-зик. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Велев, И. 2014. *Исџорија на македонскаџа книжевност*. Том. 1. *Среднове-ковна книжевност (IX–XIV век)*. Скопје: Гирланда.
- Велев, И. 2016. *Свеџи Кирил и Меџодиј – рамноаџсџоли и сесловенски џпросвеџиџтели*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“.
- Велев, И. 2017. Химнографските состави за свети Климент Охридски во богослужбената и во книжевната традиција, *Милениумскаџо зрачење на св. Климент Охридски*. 1.100-годишнина од упокојувањето на св. Климент Охридски. Скопје: МАНУ, 123–138.
- Велев, И. 2022. Македонските ракописни писмени и книжевни споменици со потекло од Скопје и Скопско, *Писменоџо и книжевноџо кулџурно наследсџиво од Скопје и Скопско*. Скопје: Институт за македонска ли-тература, 143–194.
- Верешагин, Е. 1997. Особый парафраз канона на Рождество Христово в декабрьской службеной минее конца XII – начала XIII вв. (Публика-ция источника). *Старобългаристика / Paleobulgarica*, XXI/4, Софија, 18–36.

²⁸ Во еден дел од научната литература се споменува и Службата за св. Кирил Фило-зоф дека била застапена со препис во Скопскиот празничен минеј (Софија, НБ бр. 522). Ваквата констатација произлегуваше според објавувањето на нејзин препис во „Скопски минеј“, кој се чувал во некогашната Скопска митрополија (Иванов 1931: 290–295). Меѓутоа, треба да се нагласи дека откриениот ракопис во Скопската митрополија во 1906 година од рускиот славист Константин Радченко (1907: 158–162) не е истиот со Скопскиот празничен минеј бр. 522. Туку, станува збор за друг рако-писен минеј од XIII век, чија идентификација сѐ уште не е откриена – дали е зачу-ван, а и евентуално каде се чува.

- Верецагин, Е. 2001. *Церковнославянская книжность на Руси. Лингвотекстологические разыскания*. Москва, 94–148.
- Горский, А. В. 1865. О древних канонах святым Кириллу и Мефодию. *Кирилло-Мефодиевский сборник*. В память о совершившемся тысячелетии славянской письменности и христианства в России. Москва, 271–284.
- Добрев, Ив. 1995. Климент Охридски – автор на цикл азбучни стихире за Рождество Христово и за Богоявление. *Преславска книжовна школа*. Т. 1. София, 157–172.
- Иванов, Й. 1931. *Български старини изъ Македония*. Второ, допълнено издание. София: Българска академия на науките.
- Иванова-Константинова, К. 1971. Два неизвестни азбучни акростиха с глаголическа подредба на буквите в среднобългарски празничен миней. *Константин-Кирил Философ*. София, 341–365.
- Йовчева, М. 2002. Гимнографическое наследие Кирилло-Мефодиевских учеников в русской книжности. *Древняя Русь*, 2 (8), 100–112.
- Йовчева, М. 2005. Езикови свидетелства за произхода на Службата за пренасяне на мощите на папа Климент Римски, *Старобългарска литература*, кн. 33–34. В чест на Климентина Иванова. София, 64–77.
- Каталог. 1976. *Българска ръкописна книга X–XVIII в.* София: Комитет за изкуство и култура, Археографска комисија при Народна библиотека „Кирил и Методиј“ и Национална художествена галерија.
- Кожухаров, Ст. 1979. Хилядолетното българско слово. Новооткрити произведения от Наум Преславско-Охридски и Константин Преславски. *АБВ*, бр. 21, 22 май 1979: 1–2.
- Кожухаров, Ст. 1983. Пѣти достоинъ архистратига. Новооткрито произведение на Константин Преславски. *Литературознание и фолклористика*. В чест на 70-годишнината на академик Петър Динев. София, 59–62.
- Кожухаров, Ст. 1984. Песенното творчество на старобългарски книжовник Наум Охридски. *Литературна историја*, 12. София, 3–20.
- Кожухаров, Ст. 2004. *Проблеми на старобългарската поезија*. Том 1. София: Издателски център „Боян Пенев“.
- ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥΙΑΝΝΟΥΑΡΙΟΥ. 1820. EN BENETIA.
- ΜΗΝΑΙΟΝ ΤΟΥΙΑΝΝΟΥΑΡΙΟΥ. 1843. EN ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.
- Мурьянов, М. 1991. Страницы гимнографии Киевской Руси. *Традиции древнейшей славянской письменности и языковая культура восточных славян*. Москва, 69–143.
- Николова, С., Йовчева, М., Попова, Т. и Тасева, Л. 1999. *Българското средновековно културно наследство в сбирката на Алексей Хлудов в Държавния исторически музей в Москва*. Каталог. София: Кирило-Мефодиевски център.
- Панонски легенди. 1970. *Панонски легенди*, предговор Х. Поленаковиќ. Превод Р. Угринова-Скаловска. Скопје: Македонска книга.
- Παλαίουπούλου-Φωτοπούλου, Ε. 1996. *Ταμείον ἀνεκδοτῶν βυζαντινῶν ᾠσματικῶν κανόνων*. 1. *Κανόνες Μηναίων*. Ἀθήναι, 1996.

- Пентковский, А. 2007. Славянское богослужение и славянская гимнография византийского обряда в X веке, *Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit. Beitrage einer internationalen Tagung*, Bonn, 7–10. Juni 2005. Paderborn, 16–26.
- Петровска-Ѓорѓевска, С. 2022. Орнаментиката во Скопскиот празничен минеј од XIII век. *Писменото и книжевното културно наследство од Скопје и Скопско*. Скопје: Институт за македонска литература, 79–93.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2000. *Окитоихот во македонската книжевна традиција*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2001. *Македонска книжевна традиција*. Скопје: Институт за македонска литература.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2001a. *Од македонското книжевно минато*. Скопје: Менора.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2007. *Средновековна македонска химнографија*. Скопје: Институт за македонска литература и Менора.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2017. *Словенски ракописи од Македонија во сирани ракописни збирки X–XIX век*. Книга прва. Археографски опис. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Поп-Атанасов, Ѓ. 2020. Охридската книжевна школа наспроти Плисковско-Преславската (Одлики и разлики). *Македонскиот јазик – континуитет во простор и време*. Скопје: МАНУ, 45–53.
- Поп-Атанасова, С. 2002. Препис од оригинално Климентово дело во Скопскиот празничен минеј, *Македонски јазик*, год. LIII, Скопје, 55–66.
- Попов, Г. 1981. Климент Охридски и Константин Преславски. Новооткрити химнографски произведения. *Антенa*, бр. 45 (565), 11 ноември.
- Попов, Г. 1981a. Плиска-Преслав-Охрид. Новооткрити доказателства за единството на старобългарските книжовни школи, *Антенa*, бр. 46 (566), 18 ноември.
- Попов, Г. 1982. Новооткрити химнографски произведения на Климент Охридски и Константин Преславски, *Български език*, 32/1, София, 3–26.
- Попов, Г. 1985. Триодни произведения на Константин Преславски. *Кирило-Методиевски студии*, кн. 2. София.
- Попов, Г. 1995. Произведения на Константин Преславски и Климент Охридски. *Преславска книжовна школа*. Том 1. София, 96–114.
- Попов, Г. 1997. Новооткрит канон на Константин Преславски с тайнописно поетическо послание. *Старобългаристика / Paleobulgaria*, XXI/4, София, 3–17.
- Попов, Г. 1998. Канон за Рождество Христово от Константин Преславски. *Старобългаристика / Paleobulgaria*, XXII/4, София, 3–26.
- Попов, Г. 1999. *Хвална паникал константинова* (богоявленски претпразнични стихире на Константин Преславски в руски минеј от XII–XIII в.). *Старобългарска литература*, 31. София, 3–23.
- Попов, Г. 2002. Византийската химнографска традиция и песнотворческите прояви на Кирило-Методиевите ученици. *Средновековна христијанска*

- Европа: Изток и Запад. Ценности, традиции, обичуване*. София, 370–379.
- Попов, Г. 2003. Акростих в гимнографическом творчестве учеников Кирилла и Мефодия. *La poesia liturgica slava antica/ Древнославянска литургическа поезия*. XIII Congresso Internazionale degli Slavisti / XIII международный съезд славистов. Roma-София, 30–55.
- Попов, Г. 2005. БОГОЯВЛЕНИЕ ТИ ПОЉШТЕ ХРИСТЕ СЛАВИМ (Старобългарски Канон за Богоявление). *Старобългарска литература*. Кн. 33–34. В чест на Климентина Иванова. София, 13–63.
- Попов, Г. 2007. Канони на Рождество Христово в древней славянской минеинейной традиции. *Liturgische Hymnen nach byzantinischem Ritus bei den Slaven in ältester Zeit*. Beiträge einer internationalen Tagung Bonn, 7–10 Juni 2005. Paderborn–München–Wien–Zürich, 298–315;
- Попов, Г. 2013. *Старобългарска църковна поезия за Рождество Христово и Богоявление*. Книга първа. *Климентна гласни*. София: Изкуство.
- Радченко, К.О. 1907. Забѣтки о рукописяхъ въ болгарской митрополии г. Скопья, съ приложеніемъ службы Константину Философу по средне-болгарскому списку XIII вѣка. *Извѣстія Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наукъ*, т. XII, кн. 3. Санкт Петербургъ: 147–162.
- Свети Климент Охридски. 2008. *Црковна ѱоезија*. Вовед, редакција и коментари д-р Ѓорги Поп-Атанасов. Скопје: Менора.
- Сергий, архим. 1901. *Полный месяцеслов Востока*. Том I и том II. Изд. II, Владимир.
- Станкова, Р. 2007. О Скопльской минее XIIIв. *Scripta & e-Scripta*. Vol. 5. Sofia, 131–144.
- Станчев, К., Попов, Г. 1988. *Климент Охридски. Живот и творчество*. София: Университетско издателство „Климент Охридски“.
- Уханова, Е. 1998. Култ св. Климента, папы Римскаго, в истории византийской и древнерусской церкви IX – 1-вй половины XI в. *AION. Slavistica*, 5. 1997–1998. Napoli: 505–570.
- Христова, Б., Караджова, Д., Икономова, А. 1982. *Български ръкописи от XI до XVIII век запазени в България*. Своден каталог. Том 1. София: Българска археографска комисија при Народна библиотека „Кирил и Методий“.
- Христова-Шомова, И. 2008. Службите за св. Климент Римски в славянските минеи. *Богослужебните книги. Познати и непознати*. Материали от научната канференция „Методологически проблеми по описанието на богослужебните книги“, посветена на светлата памет на проф. Христо Кодов (1901–1982). София, 241–265.
- Цонев, Б. 1923. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека*. Том II. София.

Ilija Veleв

**SLAVONIC HYMN GRAPHIC ANTHOLOGY AS PART OF THE SKOPJE
HOLIDAY MENOLOGY FROM THE BEGINNING OF THE 13TH CENTURY**

Summary

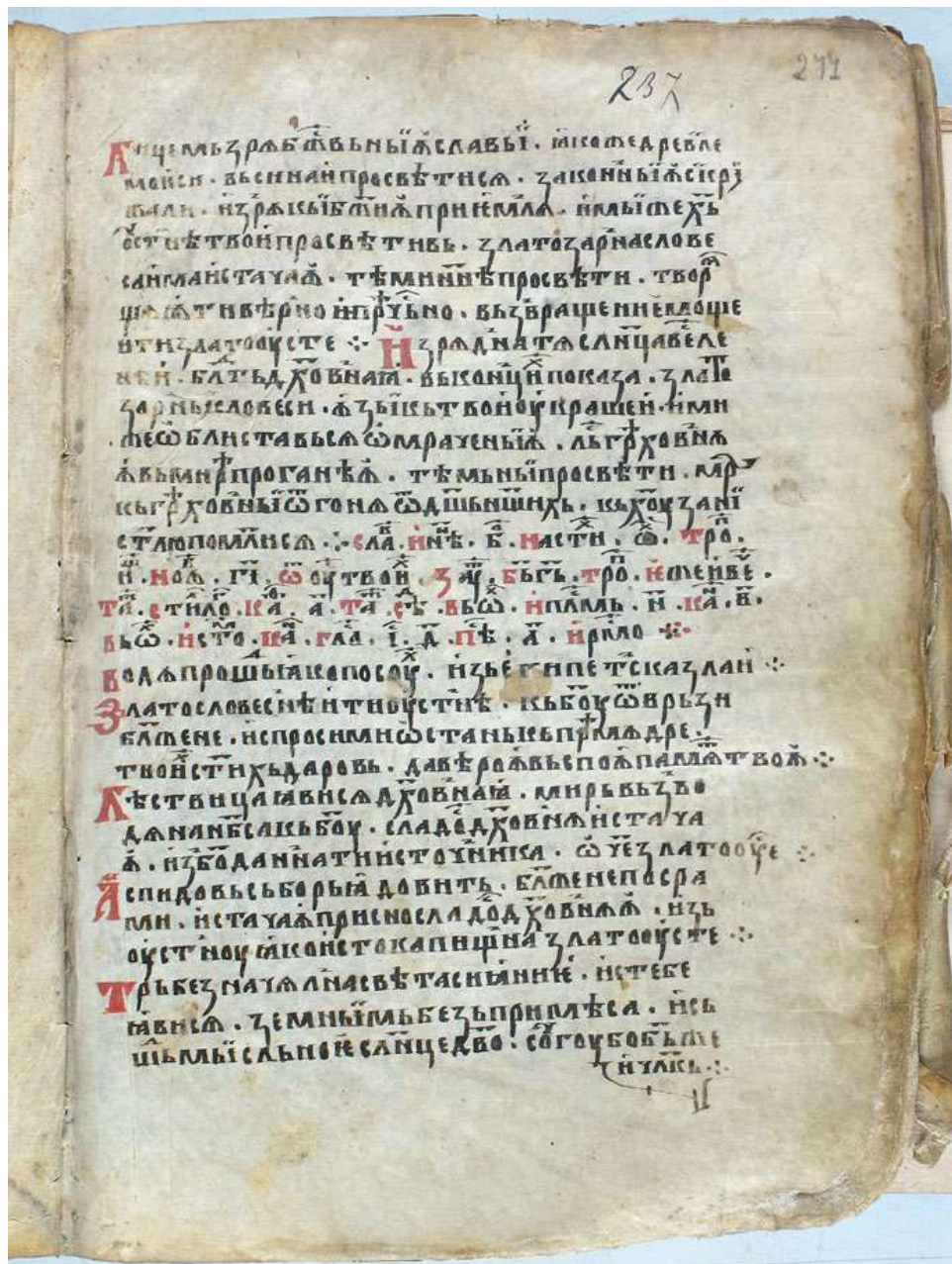
The research is dedicated to the recorded transcripts of 12 original Slavonic hymn graphic texts that are part of the manuscript *Skopje Holiday Menology* dated at the beginning of the 13th century, which is now kept in the Sofia National Library under No. 522. For this very reason, this preserved literary monument represents an *anthology of the original Slavonic hymn graphic heritage*, representing the liturgical, literary and church musical features of the Ohrid hymn graphic school, and reflecting the Saint Clement's spiritual and cultural tradition in Macedonia.

Keywords: manuscript literary heritage, holiday menology, Slavonic hymn graphic texts, Ohrid hymn graphic school.

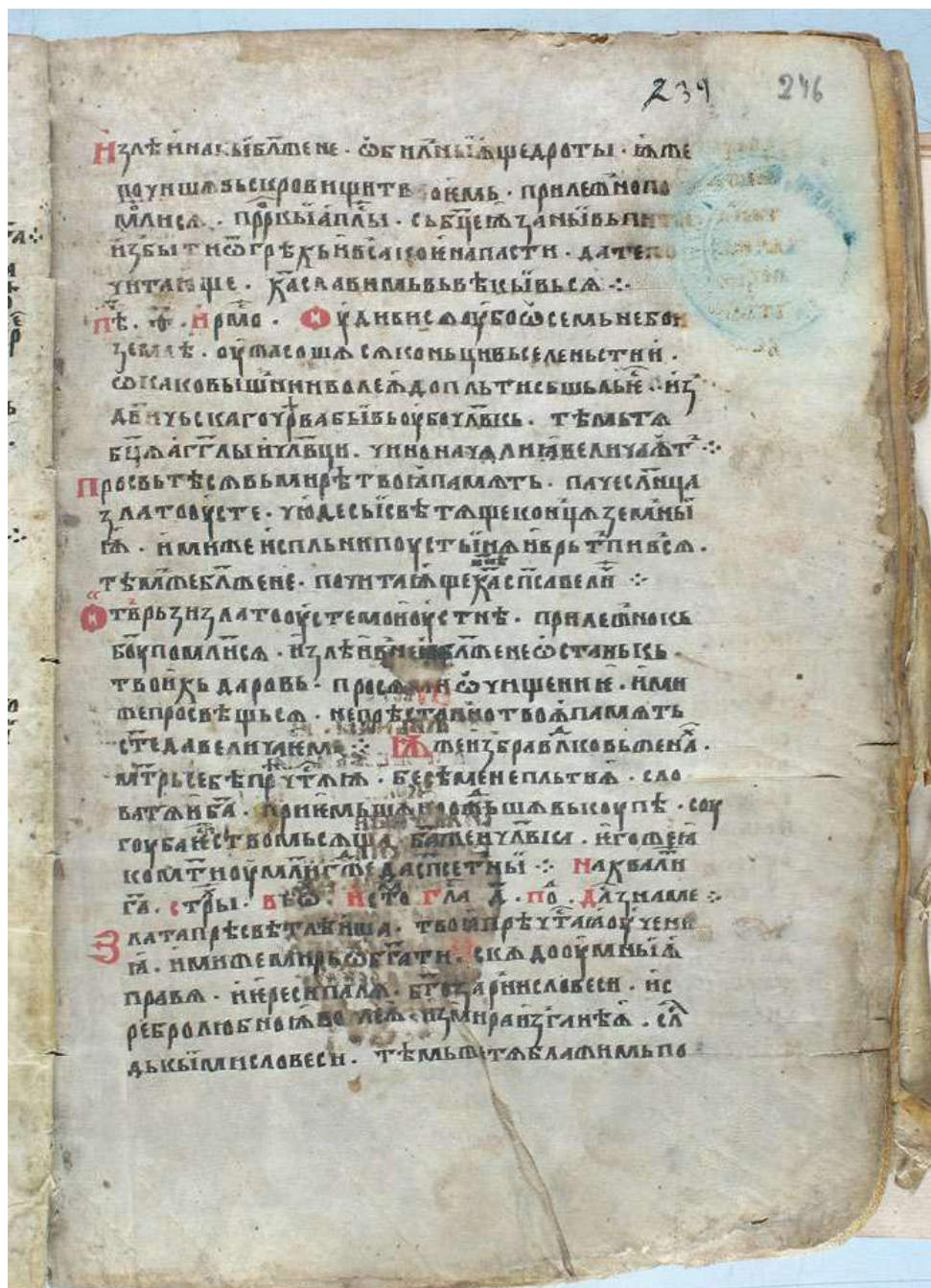
**Прилог снимки од Скопскиот празничен минеј,
датиран во почетокот на XIII век (Софија, НБ бр. 522)**

**Ракописен препис на кратката *Служба* (л. 243б–246б) со
Канонот за *Пренесување моштите* на св. *Јоан Златоуст*
(л. 244а–246а)²⁹**

²⁹ Од причина што Канонот за Пренесување моштите на св. Јоан Златоуст во преписот од Скопскиот празничен минеј заслужува и натамошни поконцентрирани истражувања како интегрален дел од кратката Служба за истото празнување, на крајот од нашиот прилог ние ги објавуваме оригиналните снимки со нивните ракописни преписи.

Лист 244а: Почетокот на *Каноној* за Пренесување моштииите на св. *Јоан Златоуст*, пред кој на л. 243б–244а првите иницијални букви од трите стихире се **КЛИ**– кои можат да упатуваат на една од кратенките во акростиховите со кои се потпишувал св. Климент Охридски

Лист 246а: Крајот на 9-тата песна од *Каноној* за Пренесување моишійије на св. Јоан Злајшоусиј

